

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), *Конеског Б.*
(Скопље), д-ра *Нахшигала Рајка* (Љубљана), д-ра *Скока Пејра* (Загреб),
д-ра Рамова *Франа*, д-ра *Стевановића Михаила* (Београд),
д-ра *Томановића Васе* (Скопље), д-ра *Храсте Маша* (Загреб)

ХИХ КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1951—1952

ОКОВНИЦЕ, ИЗМИШЉЕНО ИЛИ ЗАБОРАВЉЕНО ИМЕ ЗА СРБЕ

Павле Ритер Витезовић својски се трудио да се умили грофу Алојзију Фердинанду Марсилију, аустријском комесару за повлачење граница по Карловачком миру. Ниједно средство ласкања није пропустио и никакав труд није одбио само да би придобио ученога и моћнога грофа за себе и за добро Хрватске, како га је он схватао. У пребогатој научној оставини грофа Марсилија, која се чува у Универзитетској библиотеци у Болоњи, има читав низ трагова о Ритеровим напорима да му буде при руци и да га снабде обавештењима, за која је веровао да му их нико боље од њега не може дати. Велики део Ритерових писама, састава и поклона за грофа Марсилија смештен је у стотрећи кодекс оставине, али их има и иначе расутих, нпр. у седамдесетидеветом кодексу, где су врло важна Ритерова писма; ја сам их сва преписао.

Из стотрећега кодекса издвојићу овде само један једини лист, деведесетишести, и саопштити са њега Ритерова обавештења Марсилију, за која сам уверен да ће много занимати читаоце овога часописа и, можда, понекога потаћи да се упозна и с осталим делом садржине ових кодекса. На овоме листу скупљена су разјашњења имена земаља и народа, ослоњена на етимологије и преводе, који су такви да покатакд више замрачују право значење речи него што га објашњавају. Но због тога нипошто не треба презирати Ритерову ученост и сматрати његова тумачења као лична магловита маштања. Не, он је само један од многих страчних етимолога, којих је његово доба имало на претек, и то далеко неукијих и смелијих од њега. Ритер је обавештавао грофа Марсилија и о врло познатим нашим речима, с претпоставком да он ништа не зна српски. А у томе је без сумње грешно, јер је Марсили као заробљеник живео у Рами, у Херцеговини, а по осталим српским земљама путовао је много и с будном радозна-

лошћу, те је морао подоста српски научити; о њему се чак веровало да је он први скренуо пажњу на важност старих српских рукописа.

На споменутоме листу стотрећег кодекса Ритер је прво објашњавао реч Унгарија, уверен да је тако треба писати, а не Хунгарија, јер да је тако из презира („per contemptum“) названа према немачкој речи гладовати („Hungern“).

Даље ћу бити издашнији у преписивању Ритерових тумачења: О Славонији је написао:

„Slavonia, quae à gloria denominatur vernaculè, contumeliosè dicitur Sclavonia, ab Italico Schiavonia, quod mancipatum significat“.

О Србији је писао с очевидном добронамерношћу овако:

„Serblia aut Serbia, Illyris Syrbska zemł, convitiosè nuncupatur Servia, et Serblii, siue Serbii, Servi. Haec illis victorum ambitio, aut inimicorum odium nomina indidit“.

Ова два случаја били су Ритеру одлични докази за његову драгу и честу мисао, како су странци рђаво расположени према Словенима и како у жуч умачу перо када о њима пишу; истога уверења били су и Јурко Крижанић и Јован Рајић; одатле извире њихово неповерење према свима туђим изворима за словенску прошлост.

Од страних увреда, које се огледају у горњим именима, прешао је Ритер на домаће шале и задиркивања, те је о односима између наших западних суседа ово забележено:

„Dalmatas, Liburnos, omnesque Maritimos, imò trans — Colapianos, Salsorum nomine vexant Slavones, quòd illinc in horum regionem sal apportetur; hos verò illi Bezjakos vocant, quasi stupores, aut stupidè quid intuentes“.

Назив „Salsores“ за приморце мени није познат, али јамачно ће се неко наћи и знати више о томе рећи; Безјаци су чувени; види се и на чему почива Ритерова етимологија овога имена.

Одмах затим прелази се на назив који је непосредан повод за овај чланчић: Ритер жели разјаснити подсмешљиве називе Срба за католике и ових за Србе. Ево, шта он вели:

„Serbii, Rasciani & caeteri Graeci ritùs populi Catholicos nostros Soccios quasi suos agnominant: ipsi è contrà Okovnicæ nuncupati: quid significat, mancipia ferreis compedibus vincta“.

Откако сам ово први пут прочитао, мени реч Оковница није излазила из главе. Откуда она Ритеру? Што се тиче речи Шокац, то би било неукусно, када бих ја, као историчар, ређао ученим филолозима, читаоцима овога часописа, ко је све тупио перо да откопа корен речи Шокац, од В. Копитара до В. Скарића, у чији покушај тумачења ја највише верујем; како Ритер доводи у везу израз Шокац с речи свиња, то нека филолози покушају разјаснити. Ја се журићу његовим Оковницама, католичком називу за Србе, који Ритер тако тумачи као да Оковнице значи робље гвозденим путима сапето. Према томе, име би означавало ропски положај Срба. Име је српско, и могао би га сковати свако ко зна српски, као што је, мислим, и Ђ. Поповић у своме Речнику превео „*der in Fesseln geschlagene*“ са „окованик“; иначе је назив Окованица познат као име села — Горња и Дољња Окованица (*Miklosich F.*, *Monumenta Serbica*, 1858, 196 = *Пећковић В.*, *Старине*, 1923, 56).

Док је реч Шокац добро позната и већ у Вукову Рјечнику испраћена с читавом врстом од ње изведених речи, дотле је Ритеров назив Оковница сасвим усамљен. Њега нема ни у Рјечнику Југославенске академије, ни у ризници речи Српске академије наука. Зато сам ја већ у натпису овога прилошчића наговестио две могућности — да ли је Ритер сам, или неки од његових савременика, измислио овај надимак за Србе, који се није прихватио и проширио, или је у његово доба овај собрике за Србе доиста постојао, па се касније заборавио? Ја нити умет нити смем дати потврдан одговор на које било од ова два питања. У таквим случајевима најбоље је, мислим, изнети своју недоумицу пред учени свет, те на тај начин олакшати разјашњење једне веома важне речи, ако би се показала као народна, а јако занимљиве и у том случају, ако би се утврдило да је само од Ритера, или од кога између његових савременика, измишљена као пандан према Шокац.

На крају деведесетшестога листа, који је осми Ритеров прилог у стотрећем Марсилијеву кодексу, има још једно невешто написано објашњење собрикета, за које мислим да га је неко други написао; ја Ритеров рукопис добро познајем, па ми се чини да ово није његова рука, а и писање речи Славонија и цела невештина у разлагању говоре против Ритера. Надам се да ће то и читаоци одмах осетити:

„Valachi in Dalmatia vocantur Herche (са стране додато: it: Hrischiani). Catholici, item in Dalmatia, vocantur, Vlachi, aliter Buniefzi.

Valachi in Sclavonia (Ритер не би овако писао); Chersiani Catholici.

in Croatia, Valachi et Vlachi; (са стране: it: Hrischiani); Catholici, penes Unnam, Maghiari, quia e Bosnia venêre; reliqui, Croatae; illi verò, qui penes Zagrabiam, et in Turopolya sunt, rustici, à Nobilibus vocantur Mus“.

Ова неспретно састављена забелешка одличан је докуменат за шаренило назива становништва у западним странама наше етничке области. Стање које је на овом месту записано тиче се — то је сасвим сигурно — конца XVII и почетка XVIII в. После ове разбијености и шаренила иде се, полагаано и мучно, ка једноликости и јединству.

Грофа Алојзија Фердинанда Марсилија и Павла Ритера Витезовића скопчавала је једна моћна заједничка особина — пространа и неутољива радозналост. Она је код Марсилија још ширира него ли код Ритера, јер је он био заинтересован не само за духовне науке, као Ритер, већ и за природне, у којима је створио дивљења достојна дела. Изнад свих својих способности он је, међутим, истицао најслабију — ратничку. У томе није усамљен. Ритер је врло добро знао за опширна занимања ученога грофа, па је истресао из торбе свога богатога знања пред њега све што је сматрао за Марсилија важним или куриозним. Јер, и поред несумњиво модерног научног духа њих обојице, ипак је у њима још жив средњи век са својим лудовањем за куриозитетима и за антикварским посласицама. А међу те од вајкада спадају и симболи појединих народа у за њих карактеристичним животињама, значи сликама, и у речима, надимцима, собрикетима, који су много старији од чувених римских таборских „попеп“ или „согнопеп јосulare“. Тој склоности за давање и тумачење надимака захваљујемо и израз Оковнице, по Ритеру назив за Србе, који се овде ученим филолозима претставља као још једна загонетка за њих.

Никола Радојчић

Résumé

N. Radojčić

„Okovnice“, sobriquet donné au Serbes — controuvé ou perdu

Dans le cent troisième manuscrit du legs scientifique du comte A. Ferdinand Marsili, conservé à la bibliothèque de l'Université de Bologne, l'on peut voir à la page 96 les tentatives de Paul Ritter Vitezović d'expliquer certains sobriquets donnés aux pays et peuples yougoslaves. N. Radojčić traite ici spécialement du sobriquet „Okovnice“ pour lequel Ritter assure qu'il s'applique aux Serbes et veut dire „*mancipia ferreis compedibus vincita*“. Cette expression est autrement complètement inconnue. Ce sobriquet a-t-il existé, puis s'est perdu, tombé dans l'oubli, ou bien est-ce Ritter (ou certain de ses contemporains) qui l'a forgé sans succès? L'auteur en soulève simplement la question.